

«ПРОБЛЕМОТОП» В УРБАНІСТИЧНІЙ ПРОЗІ Ю. АНДРУХОВИЧА

Стаття присвячена розгляду взаємозв'язків між проблемно-тематичним та просторовим рівнями романів Ю. Андруховича «Рекреації», «Московіада» та «Перверзія». Запропоновано вживати щодо цієї трилогії таке поняття «проблемотоп» як виразник безпосередньої взаємозалежності між проблематикою та художнім простором аналізованих романів.

Ключові слова: *постмодерністський роман, художній простір, урбаністичний простір, «проблемотоп».*

Статья посвящена рассмотрению взаимосвязей между проблемно-тематическим и пространственным уровнями романов Ю. Андруховича «Рекреации», «Московиада» и «Перверзия». Предложено употреблять относительно этой трилогии такое понятие «проблемотоп» как показатель непосредственной взаимозависимости между проблематикой и художественным пространством анализируемых романов.

Ключевые слова: *постмодернистский роман, художественное пространство, урбаністическое пространство, «проблемотоп».*

The article is devoted to consideration of interrelations between problem and thematic and spatial levels of novels of Y. Andrukhovich «Recreation», «Moskoviada» and «Perverzia». It is offered to use concerning this trilogy such concept «problemotop» as the indicator of direct interdependence between the problematics and art space of analyzed novels.

Keywords: *post-modernist novel, art space, urbanistic space, «problemotop».*

У ХХ столітті місто є традиційним топосом для світової літератури загалом і для української літератури зокрема. У зв'язку з цим у літературознавчій науці другої половини ХХ століття виникає та починає активно вивчатися така категорія як урбаністичний простір. Так, міський простір та його специфіка ставали безпосереднім об'єктом аналізу у працях російських та українських дослідників Ю. М. Лотмана [1], В. М. Топорова [2], В. Г. Фоменко [3], О. М. Кискіна [4] та ін.

Об'єктом нашого дослідження є трилогія постмодерністських романів Ю. Андруховича: «Рекреації», «Московіада», «Перверзія». Метою дослідження є відстеження взаємозв'язку між проблемно-тематичним та просторовим рівнями художніх творів.

Дія у романі «Рекреації» відбувається у вигаданому автором місті Чортопіль. Воно є ареною проведення гучної карнавальної феєрії під назвою «Свято Воскресаючого Духу». Специфіка географічного положення міста окреслена вже у специфічному «псевдоепіграфі» до твору – «Чортопіль зусібіч оточений горами». Урбаністичний простір таким чином вже на початку твору постає як об'єктивно (через особливості ландшафту) обмежений та замкнений.

Загадковий Чортопіль, як мед голодних бджіл, притягує «жовто-блакитну» юрбу української молоді. Не загальна ейфорія національного підйому, а звичайне бажання

зустрітися змушує долати ці гори довкола Чортополя і старих друзів-поетів: Хомського, Мартофляка з жінкою Мартою, Немирича та Штундери. Дорогою до Чортополя його уродженка Марта подумки сподівається на допомогу збоку оточуючих гір. Але ми майже фізично відчуваємо поступове насування чортопільських гір на гостей міста і звуження простору навколо них. Цей процес відбувається одночасно з наближенням персонажів до місця зустрічі.

П'ятеро друзів сходяться разом у Чортополі, який тисячі національно свідомих українців обрали місцем свого «паломництва». Рух персонажів до «культурної Мекки» є доцентровим та радіальним – всі дороги ведуть до Чортополя. Поети спочатку не помічають, що простір оточеного горами місто – це ідеальна пастка, але поступово нічне святкове місто практично поглинає героїв і вирватися з нього стає все важче. Усвідомивши власне становище, персонажі – кожен окремо – прагнуть вийти за межі замкненого урбаністичного простору. Цей рух нічним Чортополем є відцентровим.

Кожний із поетів привіз до цього невеличкого міста власний культурний простір, стрижнем якого є потенція руху в пошуках самого себе. Саме це прагнення спонукало Штундери, немов запрограмованого «зомбі», шукати Сільце своїх репресованих батьків і кликати тіні мерців до святкового столу. За іронією долі на місці сільського цвинтаря гуцулів будується центр відпочинку «Гуцулочка». Отже, трагедія народу перетворена життям на фарс. Наляканий побаченим, Гриць повертається до Чортополя.

Невиліковно хворий Немирич несподівано для себе потрапляє на Віллу з Грифонами. Спостерігаємо тут зміщення часових пластів, оскільки мешканці вілли живуть ще у австрійсько-цісарській імперії. У межах специфічного простору цього загадково-фантазмагоричного палацу Юрко отримує можливість пограти в карти на своє, але, знов-таки за іронією долі, давно вже за великим рахунком програє життя. Це звільняє його від постійної психологічної напруги, спричиненої очікуванням неминучого кінця. Не зважаючи ні на що, він хоче жити, а тому тікає з будинку, населеного привидами минулого.

Орест Хомський нарешті зміг побути наодинці з Мартою, дружиною Мартофляка, яку вже багато років нестямно кохав. А сам Мартофляк цю святкову ніч провів у місцевому борделі з повією на ім'я Марта, своєрідним заміномником коханої, з якою у нього останнім часом були не найкращі стосунки.

Кожний з друзів отримав те, що хотів. Штундери та Немиричу знадобилось для цього вийти за межі Чортополя. Розірвати замкнене чортопільське коло вдалося тільки завдяки переміщенням у часі – Вілла з Грифонами та Сільце існують в інших часових вимірах. Вранці друзі знов зустрілися, але буди вони змінені та роз'єднані ніччю, яку кожний провів по-своєму. «Кожному – його ніч» [5: 149] – сказав, ніби підсумовуючи нічні події, Мартофляк.

Персонажам дається відновити взаєморозуміння під час «путчу», коли вони, міцно тримаючись за руки, йдуть на центральну площу. Незабаром з'ясовується, що тривога фальшива. Штучність «путчу» призводить до того, що руки розмикаються. І кожний втрачає інших та, як наслідок, себе самого – герої не витримали несправжності небезпеки. Розплатаю за роз'єднання є неможливість залишити місто.

Відсутність відцентрового руху – з Чортополя – у межах художнього простору «Рекреацій» несе змістовне навантаження. Безславно закінчилася перша подорож героїв роману Ю. Андруховича, символізуючи безнадійність сподівань на галасливе національне відродження.

Москва виступає місцем подій у наступному романі Ю. Андруховича «Московіада». Горизонтально художній простір тут не обмежений, адже для концепції твору важливим є вертикальний рух. Межові просторові об'єкти – це сьомий поверх гуртожитку для літераторів, де живе Отто фон Ф., та підземна Конференц-Зала, куди він потрапляє під час подорожі лабіринтами службових приміщень універмагу «Дитячий світ».

У цьому романі, на відміну від «Рекреацій», наявний тільки результат доцентрового руху – багатонаціональний склад мешканців гуртожитку. Всі вони досягли найбажанішого – потрапили до «Мекки імперії», тобто до Москви. Отто фон Ф. разом з іншими добровільно «ув'язнений» у Москві на два роки навчання.

Він наче підхоплює естафету своєрідного урбаністичного в'язня від гостей Чортополя, але пошук самого себе здійснює у вертикальній площині. Спочатку Отто блукає «низовою» Москвою: пивбар, «Закусочная», будинок коханки Галі і, нарешті, універмаг «Дитячий світ». Тут він женеться за злодієм, який вкрай його гаманець з авіаквитком до Києва, і випадково потрапляє до спеціальної лінії метрополітену. Прагнучи вибратися нагору, він помилково спускається ще нижче, поступово наближаючись до таємничого підземелля. Кульмінацією блукань героя є візит до Конференц-зали, де покійники (Ленін, Катерина II та ін.) радяться про те, як жити живим. Отто нажаханий і прагне якомога швидше повернутися до рідною Києва.

«Розвідка» у художньому просторі столиці Імперії виявилася невдалою. Герой не зміг знайти себе у межах московського простору, в межах якого його майже вбито, однак оживає він тільки в перспективі повернення в Україну, воскресіння можливе тільки в межах рідного простору. А простір Москви у «Московіаді» постає як кризовий та цілковито непридатний для життя.

У романі «Перверзія» пошуки Отто з «Московіади» продовжує новий герой – уродженець Чортополя Стах Перфецький, який вирушає з України до Венеції, мріючи віднайти себе у новому географічному просторі. Перфецький потрапляє до Венеції, яка зусібіч оточена водою, як Чортопіль горами. Існує реальна небезпека повного поглинання міста океаном. Занурення та виринання Стаха Перфецького в урбаністичному просторі Венеції мають хаотичний характер. Під час одного і таких «виринань» на поверхню герой виголошує промову на семінарі «Посткарнавальне безглуздя світу: що на обрії?..», в якій проводить паралелі між Україною та Венецією, адже Україна теж оточена водою з усіх боків – Доном, Дніпром, Дністром та Дунаєм. За допомогою такого зіставлення стає можливим введення України у контекст європейського міфу.

Безглуздість людського життя до такої міри виснажила Перфецького, що він кидається у Великий Канал зі словами: «Додоמו. До води. Риба хоче плавати» [6: 281]. Отже, Перфецький випередив Венецію щодо занурення у воду, але це не допомогло знайти відповіді на запитання, що стосуються подальших перспектив людства. Відповіді не можна знайти у «каламутній воді» тотального безглуздя посткарнавального світу.

Українська («Рекреації»), імперська («Московіада») та світова («Перверзія») ідеї виявилися непридатними для існування героїв Юрія Андруховича. Єдиний вихід, який знайшов Перфецький для себе та своїх попередників – героїв інших двох романів трилогії, – це реінкарнуватися в рибу.

Пошуки героями самих себе відбувались у межах урбаністичного простору Чортополя, Москви та Венеції, які, на нашу думку, символічно репрезентують масштабніші географічні об'єкти – Україну, Імперію та Світ.

У романах Ю. Андруховича існує цілком закономірний зв'язок між особливостями урбаністичного простору та його специфічним змістовним навантаженням, що реалізується у межах складного світу літературних творів.

Вважаємо, що у випадку з аналізованою трилогією можемо говорити про виникнення своєрідного урбаністичного «проблемотопу», тобто двокомпонентної структури, що подібна до «хронотопу» (специфічної форми взаємозв'язку часу та простору), але на місці першого компонента тут знаходиться не художній час, а проблематика твору, яка перебуває у безпосередньому зв'язку із зображуваними топосами. Основна суть цих взаємовідносин зводиться до такої закономірності: розширення географії простору – від України в «Рекреаціях» до Світу в «Перверзії» – спричиняє збільшення масштабності проблем, які розглядаються у межах художнього твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лотман Ю. М. Символика Петербурга и проблемы семиотики города // Избранные статьи : в 3 т. / Ю. М. Лотман. – Таллин, 1992. – Т. 2. – С. 14 – 24.
2. Топоров В. Н. Петербург и петербургский текст русской литературы / В. Н. Топоров // Ученые записки ТГУ. – Тарту, 1984. – Вып. 664. – С. 4 – 29.
3. Фоменко В. Г. Місто і література: українська візія / В. Г. Фоменко. – Луганськ : Знання, 2007. – 312 с.
4. Кискін О. М. Урбаністичний хронотоп в постмодерністському романі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.06 – теорія літератури / О. М. Кискін. – К., 2006. – 20 с.
5. Андрухович Ю. Рекреації: роман / Ю. Андрухович. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – 160с.
6. Андрухович Ю. Перверзія: роман / Ю. Андрухович. – Львів: Класика, 2002. – 288с.

УДК 82.091

*Колтакова Н.Г.
(Донецьк, Україна)*

ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМА «ПРОЗОРОСТІ» В ХУДОЖНІХ СВІТАХ Б. І. АНТОНІЧА ТА В'ЯЧ. ІВАНОВА

У статті надано культурологічну інтерпретацію творчості представників українського та російського символізму. Лінгвокультурема «прозорості» розглянута як така, що формує символістську естетику та поетику. Виявлено національні та загальнокультурні нашарування лінгвокультуреми «прозорості», яка перебуває в постійній взаємодії з «непрозорими» сенсами.

Ключові слова: лінгвокультурема, культурологічна інтерпретація, символізм, лірична особистість.

© Колтакова Н.Г., 2013